

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısr* (Torrey), neşredenin girişi; a.e. (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1415/1995, neşredenin girişi; a.e. (nşr. Muhammed el-Huceyri), Beyrut 1416/1996, neşredenin girişi; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 257; İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, s. 281; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 34-35; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, X, 220-223; Safedî, *el-Vâfi*, III, 338-339; XVII, 239-240; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, VI, 208; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, II, 320; III, 44; M. Şemseddin [Günaltay], *İslâm'da Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1339-42, s. 104-107; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 512; Brockelmann, *GAL*, I, 154; *Suppl.*, I, 227-228; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 28, 229; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'el-lifin*, V, 150; İbrâhim Ahmed el-Adevî, *İbn 'Abdülhakem, râ'idü'l-mü'errihine'l-Arab*, Kahire 1963; a.mlf., "Medresetü't-târîhi'l-İslâmî fi Mısr neş'etühâ ve ehemmu mü'essisihâ", *Havliyyâtü Külliyyeti Dâri'l-ulum*, I, Kahire 1968-69, s. 69-80; Sezgin, *GAS*, I, 355-356; a.e. (Ar.), I/2, s. 233-235; Muhammed Cebr Ebû Sa'de, *İbn 'Abdülhakem el-mü'errih ve kitâbühu Fütûhu Mısr ve aḥbârühâ*, Kahire 1399/1979; Robert Brunschvig, "İbn 'Abd al-Hakam et la conquête de l'Afrique du nord par les arabes", *al-Andalus*, XL/1, Madrid 1954, s. 129-180; C. C. Torrey, "İbn Abdülhakem", *IA*, V/2, s. 694-695; F. Rosenthal, "İbn 'Abd al-Hakam", *EI*² (İng.), III, 674-675; M. Talbi, "İfrîkiye", a.e., III, 1047.

NADİR ÖZKUYUMCU

İBN ABDÜLKAYS

(bk. ÂMİR b. ABDULLAH).

İBN ABDÜLKUDDÜS, Şeyh Sadr

(شيخ صدر ابن عبد القدوس)

Şeyh Sadrü's-sudûr Abdünnebi
b. Ahmed b. Abdülkuddüs Gengûhî
(ö. 991/1583)

Hindistanlı fakih ve muhaddis.

Gengûh'ta dünyaya geldi. Hindistanlı meşhur mutasavvıf Abdülkuddüs Gengûhî'nin torunudur. Burada Kur'ân-ı Kerim, Arap dili ve edebiyatı, fıkıh ve diğer ilimleri okuduktan sonra Mekke ve Medine'ye gitti. Şehâbeddin İbn Hacer el-Heytemî ve diğer âlimlerden hadis okudu. Hicaz'a muhtelif seyahatlerden çok sayıda âlimle görüştü. Tanınmış hocaları arasında Hindistanlı hadis âlimi Fettenî de bulunmaktadır. Babası ve dedesi gibi o da Hindistan'ın en büyük tarikatı kabul edilen Çiştiyye'ye bağlı idi. Ancak Haremeyn'den Hindistan'a döndüğünde bu tarikatın fikrî yapısının esas olan vahdet-i vücûd kavramı ile semâ gibi diğer bazı esaslarına ve tarikat şeyhlerinin yaptığı merasimlerin birçoğuna karşı çıkarak muhaddislerin ve Selef'in metodunu tercih etti. Bu sırada babasının semâin cevazı

hakkındaki risâlesine bir reddiye yazdı. Bu tutumu babasıyla amcalarının muhalefetine ve çeşitli sıkıntılar çekmesine sebep oldu. Vaktinin büyük bir kısmını eğitim öğretim, vaaz ve nasihatle geçiren İbn Abdülkuddüs zamanla Hindistan'ın saygın âlimlerinden biri olarak şöhret kazandı.

İbn Abdülkuddüs, 971 (1563) yılında Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şah tarafından şeyhülislâmlık veya kâdilkudâtlık anlamına gelen (İbn Hasan, s. 256; M. Mujeeb, s. 37, 39, 73, 239), yetkileri arasında dinî müesseselere yardım ve toprak bağışı bulunan "sadrü's-sudûr" makamına tayin edildi. Ekber Şah başlangıçta ona çok saygı gösterdi, hadis dinlemek için evine gitti. Onun nasihat ve sohbetlerinin tesiriyle namazlarını camide kılmakla kalmayıp bizzat kendisi ezan okumaya, imamlık yapmaya, hatta camiye süpürmeye başladı. Ancak bu durum iki yıl kadar devam etti. Cami imamlarının aldığı maddî yardım ve arazi bağışı fermanlarında sadrû's-sudûrun imzasının bulunması şart olduğundan İbn Abdülkuddüs'e ulaşmak isteyenlere aracılık yapanlar rüşvet almaya başladılar. Şikâyetler Ekber Şah'a ulaştıncı sadrû's-sudûr makamı ilga edilerek görevleri eyaletlerdeki emîrlere devredildi. Bundan sonra bazı üst düzey devlet görevlilerinin aleyhinde çalışmaları sebebiyle İbn Abdülkuddüs'ün Ekber Şah ile arası açıldı. Ekber Şah, 983 (1575) yılında Fetihpûr Sikri sarayında büyük bir divanhâne inşa ettirerek buraya "ibadethâne" adını verdi. Maḥdümül-mülk lakabıyla tanınan Sultanpûrlu Şeyh Şemseddin'in oğlu Mevlânâ Abdullah burada İbn Abdülkuddüs'ü eleştirmeye başladı ve aleyhinde çeşitli risâleler yazdı. Risâlelerinde onu Mîr Habeşî'î âsi olduğu, Hızır Han Şirvânî'yi de Hz. Peygamber'e hakaret ettiği gerekçesiyle haksız olarak öldürülmesine sebebiyet vermekle suçladı. Ayrıca semâ konusundaki risâlesine yazdığı reddiye dolayısıyla babasına âsi olduğunu ve bu yüzden arkasında namaz kılmanın câiz olmadığını söyledi. İbn Abdülkuddüs'ün cevap vermesi üzerine çıkan tartışmalardan dinî ortam olumsuz yönde etkilendi. Öte yandan Ekber Şah'ın nedimi olan Ebû'l-Fazl el-Allâmî ve ağabeyi şair Feyzî-i Hindî ile babaları Mübârek ve diğer bazı kişiler Ekber'i ulemâ aleyhine kışkırtılar ve İbn Abdülkuddüs hakkında dedikodu çıkardılar. Bu esnada Ekber Şah'ın Hindû hanımının bir akrabasının Mathûrâ'da Hz. Peygamber'e hakarete bulunması ve Mathûrâ kadısının bu olayı İbn Abdülkuddüs'e anlatması, onun da bu kişi hakkında ölüm cezasına hükmet-

mesi İbn Abdülkuddüs'ün muhalifleri ve Ekber Şah için bir bahane teşkil etti. Bunun üzerine Ekber Şah ulemânın idarî ve siyasî iktidarına son verdiğini belirten bir ferman çıkardı. Daha sonra Maḥdümül-mülk ile İbn Abdülkuddüs'ü Mekke'ye sürdü (988/1580). İbn Abdülkuddüs bir yıl sonra Hindistan'a dönerek Ekber Şah'tan özür diledi. Bu arada Ekber Şah, çeşitli din ve inanç sistemlerinin belli başlı prensiplerini birleştirerek "dîn-i ilâhî" adıyla yeni bir din kurdu. 990 (1582) yılında eyalet valilerinin sarayda bulunmasını fırsat bilerek bu dini resmen ilân etti. İbn Abdülkuddüs'ü de bu yeni dine davet etti. Fakat İbn Abdülkuddüs kabul etmeyince onu bir müddet hapsedip işkenceye tâbi tuttu. İbn Abdülkuddüs'ün muhalifleri, onun Mekke ve Medine'de bulunduğu sırada Ekber'in dinsiz olduğu yönünde propaganda yaptığını hükümdara söylediler. Ayrıca Mekke yolculuğu esnasında, kafiye bulunanlara hem kendileri harcamak hem de gittikleri bölgelerdeki âlimlere sunmak için teslim edilmiş olan mal ve paranın hesabını vermek üzere aleyhinde dava açılarak hapsedildi ve hapiste iken öldürüldü. Abdülhay el-Hasenî 991 (1583) yılında öldürüldüğünü söylerken Bedâünî bir yerde (*Muntakhabu-t-tawârikh*, III, 131) bu tarihi, başka bir yerde de (*a.g.e.*, II, 322) bir yıl sonrasını kaydetmektedir. Ayderûsî ise vefat tarihini 12 Rebülevvel 990 (6 Nisan 1582) olarak vermektedir (*en-Nürü's-sâfir*, s. 339).

İbn Abdülkuddüs'ün kaynaklarda *Ve-zâ'ifü'l-yevm ve'l-leyleti'n-nebeviyye*, *Sünenü'l-hudâ fi mütâbe'ati'l-Muştafâ* (Brockelmann, II, 602), *Risâle fi reddi ta'ni'l-Kâfîl el-Mervezî 'ale'l-İmâm Ebî Hânîfe ve Risâle fi ḥurmeti's-se-mâ'* adlı eserleri zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bedâünî, *Muntakhabu-t-tawârikh* (trc. V. Haig), Delhi 1986, II, 321-322; III, 127-131; Ebû'l-Fazl Allâmî, *The Âin-i Akbarî* (trc. H. Blochmann), Delhi 1989, I, 195-198, 279-284; Abdülkâdir el-Ayderûsî, *en-Nürü's-sâfir*, s. 339; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâṭir*, IV, 23, 219-222; Zübeyd Ahmed, *el-Âdâbü'l-Arabiyye*, II, 337-338; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 320; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 602; İbn Hasan, *The Central Structure of the Mughal Empire*, Karachi 1967, s. 256; A. Schimmel, *Islam in the Indian Subcontinent*, Leiden-Köln 1980, s. 81-83; M. Mujeeb, *Indian Muslims*, New Delhi 1985, s. 37, 39, 73, 239; S. M. Ikram, *History of Muslim Civilization in India and Pakistan*, Lahore 1989, s. 253-256; H. M. Elliot, *The History of India*, Delhi 1990, V, 199, 232, 519-520, 542-543; "Ekber", *IA*, IV, 213-214; E. D. Erşed-İdâre, "Abdünnebi", *UDMİ*, XII, 964-966; A. S. Beveridge, "Ekber", *DMİ*, II, 489; Enver Konukçu, "Ekber Şah", *DİA*, X, 543.

SAFFET KÖSE